

APIE TAUTOSAKOS ATLIKIMĄ IR ATLIKĖJUS SVETUR IR LIETUVOJE

LEONARDAS SAUKA

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – įvairių šalių pasakojamosios ir dainuojamosios tautosakos atlikimas ir atlikėjai.

Darbo tikslas – išryškinti įvairias šios problemos tyrimo raidos tendencijas. Mažiau atkreiptas dėmesys į epo dainininkus ir dainavimą, nes šio žanro tautosaka Lietuvai nebūdinga.

Tyrimo metodas – istorinis.

Žodžių ir raktai: atlikėjas, pasakotojas, dainininkas ir atlikimas, pasakojimas, dainavimas.

Kai kurių žinių, užuominų apie epo, pasakų, dainų, raudų atlikimą turime jau iš žilos senovės įvairių tautų rašytiniuose šaltiniuose. Tačiau daugiau dėmesio tautosakos atlikėjams pradeda skirti tik nuo XIX a. antrosios pusės, kai atitolta nuo miglotos romantikų nuostatos, esą šis menas visos tautos nežinia kaip sukurtas, ir imtas akcentuoti individo vaidmuo kūrybos procese.

Ryškus pavyzdys – žymus italų tautosakininkas Giuseppe Pitré, kuris savo kraštui yra palikęs nuostabią dovaną „Sicilijos liaudies kūrybos biblioteką“ (25 t., 1871–1913). Jis 1873 m. laiške bičiuliui labai susižavėjęs aprašo Sicilijos tautosakos gyvą saugotoją A. Mesią, atkreipia dėmesį į jos išpūdingą talentą:

Ją vadina Agatucca, tokių moterų pasitaiko retai, lyginant su ja, aš jaučiuosi menkysta. Jos kalba – tikra sicilų kalba, kiekvienas žodis – galybė reikšmių ir svarus. Apie kiekvieną dalyką, profesiją, bet kurias gyvenimo aplinkybes ji gali pasakoti atitinkamu stiliumi. Visa tai kelia man pasigėrėjimą, o kartu stumia į sunkią padėtį, nes kas žingsnis susiduriu su žodžiais ir posakiais, kurių nėra mūsų žodynuose...¹

Knygoje „Sicilijos liaudies pasakos, novelės ir pasakojimai“ apie tą pačią pasakotoją jis rašo:

Be mimikos pasakojimas praranda pusę savo jėgos ir išpūdzio. Gerai dar, kad lieka kalba, kupina įgimto įkvėpimo ir vaizdų, dėl kurių abstraktūs dalykai tampa konkretūs, antgamtinės būtybės įgyja kūnišką pavidalą, visa, kas negyva ir nekalba, gauna gyvybę ir kalbos dovaną².

G. Pitré susidomėjimas atlikėjais nebuvo išimtis. Kiek ankstėliau Johnas Francis Campbellas į leidinio „Populiarios Škotijos vakarų aukštumų pasakos“ (4 t., 1860–1862)³ pirmąją knygą įdėjo puikų škotų pasakotojo D. MacPhie aprašymą, apžvelgė ir kitus pateikėjus, atlikimo situacijas. XIX a. pabaigoje ir kitų tautų pasakų rinkėjai pradeda įterpti medžiagos apie pasakotojus ir aplinką. Prancūzijoje pasirodo F. M. Luzelio (1887)⁴, Vokietijoje – U. Jahno (1891)⁵, Airijoje – W. Larminie (1893)⁶ pasakų rinkiniai. Anglų folkloristas Edwinas Sidneyus Hartlandas veikalė „Stebuklų pasakų mokslas“ (1891)⁷ jau skyrė nemažą dėmesio pasakotojo menui, pasakojimo situacijoms (žr. skyrių „Pasakojimo pateikimo menas“). Taigi visai nenuostabu, kad po poros dešimčių metų Charlotte Sophia Burne savo knygos „Folkloro vadovėlis“ (1914)⁸ įžangoje užsimena apie pateikėjus, o prieduose paskelbia klausimynus tiek pasakų, tiek dainų ir baladžių rinkėjams, nurodo, į ką reikėtų atkreipti dėmesį:

Kada / kokiomis progomis sekamos pasakos? Ar yra konkretus / apibrėžtas pasakų sekimo menas? Ar konkrečios pasakos susijusios su konkrečiomis progomis / įvykiais? Kuriam tikslui jos sekamos? Tam, kad pamokytų, išpėtų ar tiesiog nustebintų?

Nepatvirtinta, ar buvo *profesionalių pasakų sekėjų* grupė / luomas; jei taip, kaip jiems būdavo atlyginama? ar kiekvienas jų turėjo individualų *repertuarą*? ar iš viso įmanoma sekant išlaikyti individualumą? ar pageidautina, kad tam tikras / ypatingas ar skirtingas pasakas sektų vyrai, moterys ar vaikai? Ar buvo pasakų, kurių nesekdavo nesulaukusiems tam tikro amžiaus / nesuaugusiems, ar kurios buvo nesekamos moterims, vaikams, svetimiesiems ar bendruomenės atstumtiesiems? <...>

Ar egzistavo *profesionalių dainininkų* grupė / luomas? Jei taip, kaip jiems būdavo atlyginama? Ar jie kurdavo individualias dainas, ar dainuodavo ir kitų sukurtas? Ar jie tarnaudavo karaliui ar vadams? Ar jie klajojo iš vietos į vietą? Ar dainų turinys yra sukurtas, ar atkartoja istorinius įvykius? Ar per dainų šventes vykdavo varžybos dėl apdovanojimo? Ar dainos buvo skirstomos į tradicines, modernias ar improvizuotas?⁹

Dėmesys tautosakos atlikėjams stiprėjo ir Rytų Europoje. XIX a. antrojoje pusėje Rusijos tautosakininkai, veikiami istorinės mokyklos idėjų, ieškojo praeities puslapių epe – bylinose, taigi stengėsi tirti silpstančius šio žanro židinius. Buvo aptikta talentingų bylinų meno meistrų, kaip antai: T. Riabininas, V. Ščegolionokas, S. Riabininas, N. Bogdanova, A. Kriukova, M. Krivopolenova ir kt.

Susidomėta ne tik rusų epu. Levas Šternbergas, tyrinėjęs nivčų epą, apie jo atlikimą rašė, kad atlikėjai „visada dainuoja būdami ekstazėje“¹⁰. O apie jakutų epo oloncho atlikėjus ir atlikimą Waclawas Sieroszewskis pateikia tokių įdomių duomenų:

Dainuojama įkvėpimo būsenoje. Dainininkai užsimerkia ir vienodai siūbuoja pagal dainos taktą. Visa auditorija įsitempusi seka atlikimą ir palydi jį pritarimo šūksniais. Ankstesniais laikais buvo praktikuojamas kolektyvinis šių dainų atlikimas¹¹.

Pats girdėjęs tokį dainavimą, toliau jis pasakoja:

Grupė susirinkusių dainininkų susitaria kartu atlikti visiems žinomą dainą. Vienas sutinka pasakoti tai, kas palaiko pasakojimą, būtent: vietovės nusakymą ir veiksmo eigą; kitas atlieka gerojo herojaus – didvyrio partiją, trečias – jo priešinininko, blogojo didvyrio; kiti imasi atlikti tėvo, motinos, žmonos, meilužių vaidmenį...¹²

Grupės atlikėjų dainavimas esąs daug gražesnis nei vieno, bet už tai šeiminiškai turįs dainininkus pagal išgales kuo geriausiai pavaišinti.

Rusijoje, ieškant bylinių, susidurta ir su raudų unikalios atlikėja iš Olonecko gub. Irina Fedosova. Jos raudas užrašė ir trimis tomiais paskelbė Elpidiforas Barsovas (1870, 1882, 1885). Nelengvame gyvenimo kelyje (nuo šešerių metų gano arklį, nuo aštuonerių – žino, kur, ką ir kiek sėti; jaunai lemta ištekėti už šešiasdešimtmečio našlio, 53-ųjų metų pati lieka našlė) tautosaka tapo jos džiugesio šaltiniu. Nuo dvylikos metų ji pradėjo dainuoti vestuvėse, vėliau išgarsėjo ne tik savo kaime, bet ir valsciuje, ir dar plačiau. O ypatingą šlovę visoje Rusijoje I. Fedosova nusipelnė nuostabiomis, į poemą panašiomis raudomis. Paskelbti tomai, kelionės į įvairius miestus, nuolatiniai pranešimai laikraščiuose pristatė ją platiems kultūros mylėtojų sluoksniams. Fedosova susitinka su garsiais menininkais: F. Šaliapinu, N. Rimski-Korsakovu, M. Balakirevu ir kt., jos tekstai tampa šaltiniu N. Nekrasovo, M. Gorkio, N. Rimskio-Korsakovo kūrybai. 1896 m. Rusijos mokslų akademija apdovanoja I. Fedosovą sidabro medaliu ir diplomu¹³. Jos kūriniuose suderinta tradicija su moteriškumu. Tradiciniai ritualiniai motyvai gyvai atnaujinami konkrečiais tikrovės išpūdziais. Ji nuostabi valstiečių psichologijos vaizduotoja. Dainininkė išplečia raiškos priemonių arsenalą, kūrybiškai panaudoja kitų žanrų – bylinių, pasakų, dainų, smulkiosios tautosakos – išteklius. Nors tekstai sudėtingi ir ilgi, bet labai grakštūs¹⁴.

Pasirodžius XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais ne vienam rusų pasakų rinkiniui, išryškėjo, kad šių žanrų kūrinius garsina talentingi pasakotojai. Pavyzdžiui, iš Dmitrijaus Sadovnikovo rinkinio, išleisto 1884 m., atsiskleidė nuostabus Samaros krašto pasakų atlikėjas Abramas Novopolcevas (iš jo užrašyta 72 tekstai, tai trečdalis D. Sadovnikovo rinkinio¹⁵). Nikolajus Ončukovas 1902 m. sutiko pasakotoją Aleksejų Čiuprovą. Jis nustebino išlaikytu klasikiniu pasakų stiliumi:

Jis gerai moka pasakas, jas seka nuostabiai sklandžiai, griežtai išlaikydamas tai, ką A. Afanasjevas pavadino „apeigiškumu“: žodis į žodį pakartodamas, paprastai iki trijų kartų, kai kurių veiksmų ir scenų aprašymus, ypač vykusius posakius ir nuolatinis epitetus. Dėl to jo pasakos visada labai ilgos, nors jose ir nedaug veiksmo, neišsiskiria ypatingu siužeto įvairumu¹⁶.

Broliai Borisas ir Jurijus Sokolovai, rinkdami pasakas (rinkinys pasirodė 1915 m.), susidūrė su ne vienu talentingu pasakotoju. Iš tokių paminėtini I. Semionovas, V. Bogdanovas, P. Bogdanovas ir kt. Štai žiupsnelis išpūdzių, kuriuos B. Sokolovui padarė Vasilijaus Bogdanovo (jis įvardijamas V. V. santrumpa) pasakojimai:

Mes užrašinėjome erdvioje pirkioje. V. V. buvo užsidegęs, labai geros nuotaikos. Ap link mus paprastai susirinkdavo daug žmonių. Ateidavo čia ir vietinio parapijos klero. Pasakoje buvo kalbama apie dvasininkiją. Atsimername, kiekvieną pasakojimo detalę V. V. lydėjo gestikuliacija ir pamirksėjimais su užuominomis apie klausytojams žinomas santykius ir asmenis. Be to, V. V. nepraleisdavo progos užkliudyti net čia dalyvaujančius asmenis, šitaip ypač pralinksmindamas klausytojus. Tačiau vos tik dvasininkas priedavo prie stalo ir imdavo klausytis, V. V. tonas pasikeisdavo, jo fizionomija įgydavo nekaltą išraišką, ir jis net nutylėdavo kai kurias smulkmenas. Bet tereikėjo tam asmeniui pasitraukti nuo pasakotojo, ir V. V. akyse vėl atsirasdavo šelmiška išraiška, vėl prasidėdavo ankstesnieji „gudravimai“, ir humoristinė pasaka virsdavo satyriniu pamfletu¹⁷.

Susidomėjimas pasakotojų menu Rusijoje neatslūgo ir XX a. trečiajame dešimtmetyje. Buvo daromi pranešimai ta tematika, skelbiami straipsniai. Pavyzdžiui, Erna Gofman (Pomeranceva) paskelbė straipsnį „Pasakotojo individualaus stiliaus klausimu“ (1929), kuriame gvildeno ankstesnių pasakotojų savitumus.

Reikšmingus pamatus rusų pasakotojų tyrinėjimams padėjo Aleksandras Nikiforovas. Jis gana glaustai išdėstė, į ką reikia atkreipti dėmesį, norint atskleisti pasakos atlikimo meną. Svarbiausias vaidmuo pasakose tenka žodžiui. Niekur nesą tokio žaidimo žodžiais, kaip pasakose. Tai suteikia ypatingą niuansą ir pasakos turiniui. Žavesį kelia ir tarmiška kalbėsena, aiški dikcija. Toliau žvilgsnis kreipiamas į intonaciją, tembrą, ritmiką, mimiką, gestus, aplinką. Žiūrėdamas į išraiškos priemonių visumą, jis išskiria dvi pasakų atlikimo manieras: šnekamąją ir artistinę. Pirmoji remiasi įprasta kasdiene šneka. Šios manieros atmainos: labai lėta, vidutinė ir labai greita. Kai kada ši maniera šiek tiek bravūriška, palydima mirktelėjimų, juoko. Artistinė maniera pasižymi dideliu vidiniu sudvasinimu, o jos atmainos priklauso nuo išvardytų meninės raiškos priemonių nevienodo panaudojimo¹⁸.

Ne visi tuo metu parengti darbai buvo paskelbti. Antai Irinos Karnachovos straipsnis „Apie pasakotojo, kaip artisto, tyrinėjimą“¹⁹ pasirodė tik 1977 m. Autorė, pažymėjusi, kad per kelis dešimtmečius sustiprėjo dėmesys pasakotojo asmenybei, skoniui, kūrinio atlikimo aplinkybėms, vis dėlto pasigenda, išskyrus Azadovskio ir Nikiforovo darbus, išsamesnių išvalgų, o ypač jai kelia nerimą, kad atlikimo momentai fiksuojami bendro, impresionistinio pobūdžio charakteristikomis. I. Karnachova metodiškai apžvelgia pasakotojus: aptaria asmenį, repertuarą, tiriamos pasakos pobūdį (epizodai, dialogai ar monologai ir pan.), atlikimą (erdvė, kūno laikysena, veido mimika, t. y. pantomiminė stilistika), balso tėkmę (intonacija, tembras), auditoriją, jos įtaką pasakotojui. Straipsnio gale pateikiami metodiniai nurodymai, pagal kuriuos reikėtų rinkti medžiagą apie pasakotojus ir pasakojimą²⁰.

Apie šio laikotarpio rusų tautosakininkų plėtojamus pasakotojo ir pasakojimo tyrinėjimus daugiau sužinojo ir užsienio mokslininkai, kai vokiečių kalba buvo paskelbta Marko Azadovskio monografija „Viena Sibiro pasakų sekėja“²¹, skirta N. Vinokurovai. Be kita ko, čia jis išskyrė tris pasakotojų tipus: pokštininką (bastūną), ištikimą tradicinėms taisyklėms ir realistą²².

Pasakotojų tipizacijos klausimus gvildeno ir kiti tautosakininkai. Jurijus Sokolovas knygoje „Rusų tautosaka“ (1941) išskyrė devynis pasakotojų tipus. Jo nuomone, pasakotojo santykis su pasaka atsiskleidžiantis iš pasakojimo stiliaus. Jis išskiria: 1) ramius, nuosaikius epikus, 2) svajotojus fantastus, 3) pasakotojus moralistus, 4) realistus buitinius, 5) pasakotojus juokdarius, nepiktus humoristus, 6) geliančius, kandžius satyrikus, 7) nepadorius cinikus erotikus, 8) dramatizuotojus teatro maniera, 9) pasakotojus knygius, pusiau apsišvietusius prisiskaitėlius. Baigdamas tipizaciją, dar išskiria pasakotojus vaikams ir moterų gyvenimo pasakotojas moteris²³.

Rusų folkloristų mokykla gana aktyviai tyrė pasakotojų ir pasakojimo problemas. Pasak vengrų-amerikiečių mokslininkės Lindos Dégh, ji susiformavo kaip pasipriešinimas ankstesnei teorijai, esą folkloro turtai bendruomenėje yra atsiradę

anonimiškai ir mistiškai, ir norėjo, kad greta profesionalių literatų būtų pripažįstama ir liaudies pasakotojų asmenybės²⁴.

Trumpų žinių ir bendrų užuominų apie lietuvių tautosakos atlikimą ir atlikėjus turima jau iš tolimos senovės, tačiau ir XIX a. apie vieną ar kitą tautosakos pateikėją mes sužinome labai nedaug – dažnai tik pavardę, vardą. Antai Simonas Daukantas pamini pasakotoją siuvėją Alseiką, Karlas Brugmannas – Ievą Baugutę, Mečislovas Davainis-Silvestraitis – Vincentą Bakutį, Baltramiejų Demerecką ir Antaną Ulinšką. Pirmosios XIX a. dainininkų pavardės, spėjama, yra užfiksuotos Liudviko Rėzos „Dainose“: nurodoma Regina Bendikaitė ir Anė Liliškaitė. Dainininkę be pavardės paminėjo Augustas Schleicheris publikacijoje „Laiškai sekretoriui...“ (išspausdinta 1853 m.):

...moterys dažnai moka apie 60 dainų ir t. t. Čia man talkina kol kas tik vienas asmuo, 16-metė tarnaitė, kurią taip prisijaukinau, kad ji man ir diktuoja užrašant, ir dainuoja. Iš jos sužinojau 35 mįsles, 12 dainų <...> ir 6 *pasakas* (Märchen), bet tai dar toli gražu ne viskas, ką ji moka²⁵.

Teigdamas, kad lietuvių dainas dainuoja daugiausia moterys ir merginos, priduria:

Čionykščių merginų balsai sodrūs, stiprūs ir šurkštūs kaip paūgėjusių berniukų, dainuoja garsiai²⁶.

Antanas Juška Veliunos apylinkėse rado didelį būrį dainininkių. „Lietuviškų svotbinių dainų“ (1883) pratarinėje, pasirašytoje Jono Juškos, pateikta keli bendri jų apibūdinimai, kaip antai, kad jos yra paprastos ūkininkės, nuolat alinamos nepaigiamų darbų, moka tik savo gimtąją kalbą:

Skaityti knygą ne visos temoka, o rašyti – nė viena nerašo. Dainas ir jų balsus išmoksta viena nuo kitos žodžiu. <...> meilė prie dainų jau pradeda ataušti tarp jaunų mergaičių. Ne vienoj giminėj gali dabar rasti tokį paveikslą, kad duktė nemoka nė pusės tų dainų, kurias dainuoja jos motušė, senoji tetulė ir bobutė²⁷.

Toliau išvardyta daugiau kaip šimtas dainininkių pavardžių, nurodytas jų amžius, iš kur esančios ir kiek dainų padainavo. Tarp jų yra ir dainų karalienių. Antai Bakšaitienė iš Pelučių k. padainavo 410 dainų, Juškytė iš Veliunos – 274, Blažienė iš Užnemunės – 237, Norvilienė iš Veliunos – 234, Gotautienė iš Klangių – 211 ir t. t. Tačiau daugiau duomenų nei apie jas pačias, nei apie jų asmeninį gyvenimą, nei santykį su dainomis nėra.

Neką daugiau dainininkių tema parašyta ir Jono Basanavičiaus „Ožkabilių dainų“ pratarinėje. Nurodyta, kad jis pats rinkęs dainas iš motinos ir pas juos tarnavusių merginų, o brolis Vincas apie 100 kūrinį užrašė iš Magdės Galeckienės ir po kelias iš Magdės Besaspariūtės ir Uršės Zdaniūtės²⁸.

XX a. lietuvių dainininkes jau kiek plačiau apibūdino Aukusti Robertas Niemis. Studijoje suomių kalba „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“ (1913) jis pabrėžia, kad moteris visada labiau traukia dainos²⁹, pateikia žinių apie geresnes dainininkes, o ypač pasidžiaugia nepaprastai talentinga dainų atlikėja Ona Smilgiene, iš kurios, Adolfo Sabaliausko teigimu, užrašyta 403 dainos:

Tokia neabejotinai yra geriausia Rytų Lietuvos dainininkė Ona Smilgienė, jau prieš ištekėdama išmokusi visą didžiulį savo dainų kiekį, kurio nepajėgė nugramzdinti užmarštin net ilgas gyvenimas svetimame krašte³⁰.

Studijos poskyryje, pavadintame „Dainininkai“, apžvelgęs Veliuonos, Vilniaus krašto ir Aukštaitijos talentus, pasamprotavęs apie silpstančią tradiciją (geriausios atlikėjos yra vyresnio amžiaus), svarstymus šia tema baigia apibendrinimu:

Tikra tiesa, kad ten, kur liaudies daina, kaip mano minėtame dzūkų krašte Vilniaus gubernijoje, tebėra gyva, tebėra beveik visų gyventojų bendra nuosavybė, atskiras dainininkas mažiau ką reiškia, būtent jo asmenybė ir jo asmeninis gyvenimas, tačiau, kita vertus, visais atvejais yra didžiulis skirtumas tarp geros ir blogos dainininkės. Geros ir didžios dainininkės yra reikšmingiausios krašto gyvosios literatūros saugotojos ir dėl to nusipelno kur kas didesnio atminimo, negu teko jų daliai ligi šiol³¹.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, buvo suintensyvinamas dainų rinkimas, ypač 1935 m. įkūrus Lietuvių tautosakos archyvą. Į plokšteles imta įrašinėti geriausių pateikėjų išsaugotus kūrinius, susidarė didesnės galimybės užfiksuoti natūralų balsą, dainavimo manierą, tembrą. Per keletą metų išryškėjo nemažas pulkas puikių dainininkių: tai aukštaitės Elena Zaukienė, Karolina Statulevičienė, Emilija Kasinskienė, dzūkės Antanina Bielionienė, Ieva Makselienė, Ieva Krukoniūtė, Ona Pigagienė, suvalkietės Magdalena Liutkevičienė, Antosė Giedraitytė, Petronėlė Tupčiauskienė, Magdalena Radzevičienė, žemaitės Antanina Ereminienė, Leokadija Simutienė, Marija Zubavičienė ir daug kitų. Sužinotas jų repertuaras, gyvenimo duomenys, vienas kitas asmens bruožas, tam tikros detalės: kur ir iš ko daina išmokta, kada ir kokiomis aplinkybėmis dainuota.

Iš to laikotarpio bene ryškiausias yra dainininkės Kristinos Skrebutėnienės portretas. Jį pateikė Jonas Balys, remdamasis tautosakos rinkėjo Juozo Aidulio užrašais. Iš tikrųjų tai dainininkės žodžiais atskleistas nepaprastai tikras, sugestyvus sunkaus gyvenimo vaizdas. Dainos buvusios jos širdyje:

– Ak, jau mokėjau, – sako, – kaip jauna buvau. Einu pagiriu, tai tau tik burną plėšia giedot. Ganiau pagiry, kai gegutė kukuoja, tai ir aš su ja kukuoju, giedu. Mokėjau daug dainų, vargas užmarino, bet dar kur kiek ir prisimenu³².

J. Aidulio žodžiai apie K. Skrebutėnienės dainavimo stilių:

Dainavo ramiai, balsas skambus kaip zvanas, dailus, dainos atlikimas individualus³³.

Tai buvo puiki meniška apybraiža, bet išsamesnių apibendrinimų ja nesiekta.

Apie lietuvių pasakotojus, jų artistškumą, auditorijos reakciją iki Lietuvos okupacijos rašyta dar mažiau. Pasakų sekėjai paminėti J. Balio straipsnyje „Pasakojamoji tautosaka ir jos tyrinėjimai“ (1936). Čia greta kitų temų keliais aspektais paliesta ir atlikimas bei atlikėjas:

Gražiai mokąs „meluoti“, t. y. daug pasakų žinąs, žmogus yra pageidaujamas susiėjimuose asmuo, jis respektuojamas ir naudojasi kai kuriomis privilegijomis. Tai visiems maloni pramoga, jaukus laiko praleidimas, geras vaistas prieš įkryrų nuobodulį. Tai tas pats, kas šių dienų civilizuotam žmogui romanai, kinas ar teatras. Man sakėsi geras pasakorius Jonas

Jankevičius nuo Skapiškio, kad kai jis sirgęs ir gulėjęs Panevėžio ligoninėje, tai visi tos palatos ligonys jį labai mėgę dėl jo pasakų ir nuolat prašydavę pasakoti...³⁴

J. Balys straipsnyje pateikia įvairių tautų duomenų, kokiomis progomis, kokie žmonės sekdavę pasakas. Pažymima, kad pasakas sekti buvęs amatas. Pasakotojai profesionalai buvę mėgstami valdovų, aukštuomenės. Užsimenama, kuriuo paros, metų laiku sekamos pasakos, atkreipiamas dėmesys ir į pasakotojų artistiškumą:

Kad pasakos galėtų sudominti ir pavergti klausytojus, reikia gero pasakoriaus, kuris sugebėtų savo pasakojimui suteikti gyvą formą. Jo pasakojimas turi būti intriguojantis ir kartu džiuginantis savo pabaiga. Todėl jis turi mokėti vaizdžiai nupiešti visas detales, turi pats pergyventi pasakų herojų skausmus bei džiaugsmus ir jais užkrėsti klausytojus. Čia reikia tam tikro įgimto artistinio gabumo. Man teko ne kartą matyti, kaip geras pasakorius taip pergyvena savo pasaką, jog pats ima verkti. Dažnai intonacija, mimika ir gestai čia daugiau pasako, negu žodžiai³⁵.

Gaila, kad visa tai pateikta apibendrintai, be konkrečių asmenų meninės raiškos analizės. Reikia pažymėti, kad tautosakos atlikimo ir atlikėjo klausimai Lietuvoje tuo laikotarpiu nebuvo plačiau keliami.

XX a. antrojoje pusėje ryškus asmenų vaidmuo išlaikant tautosakos tradicijas, jų meniniai gabumai, atlikimo situacijos, klausytojų reakcija, kiti artimi dalykai ir toliau buvo tyrinėjami įvairiose šalyse. Štai estų tautosakininkas Richardas Viidaleppas, dar 1937 m. paskelbęs užsienyje publikaciją apie žymų estų pasakotoją³⁶, ir toliau neužmiršta šios problematikos (1959, 1969)³⁷. 1980 m. kolektyvinėje monografijoje „Estų folkloras“ jis, pateikdamas estų pasakotojų ir pasakojimo aplinkybių apžvalgą, pažymi, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. kaime pasakotojai yra daugiau judrių „profesijų“ atstovai: siuvėjai, piemenys, buvę kareiviai, elgetos. Pasakotojo formavimąsi veikia šeimos tradicijos ir asmeniniai polinkiai. R. Viidaleppas aptaria keliolika žymesnių estų pasakotojų, apibūdina jų socialinę padėtį, svarbius gyvenimo momentus, ryškesnius repertuaro bruožus, pasakojimo įgūdžius ir kt. Tarp išskirtų pateikėjų yra keli, pasižymintys itin gausiu repertuaru. Pavyzdžiui, Joosepas Naublanas papasakojo 600 kūrinų, Antonas Schultzas – 450, Kaarelas Jurjenonas – 256 (iš viso 691 tautosakos vienetai). O siuvėjas Jaanas Sandra sukaupe 1900 pasakų ir sakmių!

Apžvelgdamas, kur ir kokiu laiku estų pasakotojai porindavo savo pasakojimus, nurodo, kad tarp žemdirbių tai darydavę namie rudens ir žiemos vakarais, per šventes, vakarones, o lauke – per naktigones, kertant mišką, žvejojant; pasakodavę ir malūne, parduotuvėje, smuklėje. Pateikia duomenų apie atlikimo situacijas kambaryje, balso modeliavimą pagal pasakos personažus, kontaktus su auditorija ir kt.³⁸

Toje pat monografijoje estų liaudies dainininkus aptaria Loreida Raudsep, daugiau dėmesio kreipdama į senojo runų stiliaus dainas³⁹. Ji pateikia keleto pačių ryškiausių atlikėjų glaustas charakteristikas. Kai kurių jų repertuaras didžiulis. Štai Epp Visar yra padainavusi apie 800 dainų: javapjūtės, piemenų, sūpuoklių, humoristinių ir kitų, o ypač daug – vestuvių ir meilės. Autorė pamini ir neprofesionalius kūrėjus, kuriančius humoristines rimuotas daineles apie savo aplinkos gyventojus

bei išorinius įvykius. Pastebėtas įdomus autorystės ir anonimiškumo santykis. Antai dainų autorių Konstantiną Tuttavą žinojo gimtosios Saaremos salos žmonės, o tolimesnėse vietovėse jo sukurtos dainos buvo laikomos liaudies dainomis.

Nemaža darbų iš šios tautosakos tyrinėjimų srities yra paskelbę vengrai. Kaip nurodo folkloristė L. Dégh, vien apie pasakojimą ir pasakotojus yra rašę keliolika tyrinėtojų⁴⁰. Problematika nušviesta įvairiais aspektais. Pavyzdžiui, L. Dégh greta kitų dalykų pažymi, kad nuo XIX a. antrosios pusės iki Antrojo pasaulinio karo išsiskiria trys socialinių bendrijų kategorijos, kur gyvavo pasakojimai: 1) bendrijos, susidarancios tarp keliaujančių žmonių kaimo aplinkoje (ne valstiečių grupės, kareiviai, elgetos..., ir valstiečių grupės: sezoniniai darbininkai, samdiniai, piemenys, medžiotojai); 2) sueigos kaimo bendruomenėje (per bendrus darbus, laisvalaikio žiemą, per šventes); 3) palyginti neilgos trukmės nelaisvos bendrijos (ligoninėse, kalėjimuose, keliaujant, tarnaujant kariuomenėje ir kt.)⁴¹. Esama palankių ir nepalankių aplinkybių išmokti sekti ir tapti pasakotoju. Turtinamam žmogui pasakotojo užsiėmimas atrodo negarbingas. Nedera sekti per darbymetį. L. Dégh, remdamasi kelių tautų duomenimis, pažymi, kad už netinkamu laiku porinamus pasakojimus gali būti ir baudžiama. Tai, kad buvo pasakojama ir prietemoje, sudarė sąlygas ypač sustiprinti balso vaidmenį pasakojant. Ne vienas autorius pabrėžia, kad kalbinė raiška dramatiškai pasakojimą yra svarbesnė negu kūno judesiai⁴². Gerus pasakotojus vertina aplinkiniai, sumažina jiems darbų, įteikia kuklių dovanėlių. Beje, geri pasakotojai nepakenčia konkurencijos, tačiau kai kur pasaulyje vyksta ir „melagių“ varžybos. Tokios varžybos vyksta ir dabar Europoje per šventes, festivalius⁴³.

Kitas žymus vengrų tautosakininkas Gyula Ortutay, paakintas M. Azadovskio studijos apie Sibiro pasakotoją N. Vinokurovą, paskelbė reikšmingą studiją, skirtą rašyti ir skaityti nemokančiam talentingam atlikėjui Mihály Fedicsui (Fedics)⁴⁴. G. Ortutay pažymėjo, kad šis pasakotojas buvo gyvai reaguojantis į klausytojų pagaidavimus, reikalavimus ir reakcijas, kūrybiškai naudojantis tradicinę medžiagą, suteikiantis nuo individualybės priklausančių pokyčių.

Pasakotojų ir pasakojimo tyrimai buvo tęsiami ir Rusijoje⁴⁵. Per sistemingai rengiamas ekspedicijas paaiškėjo ne tik pasakos likimas XX a., kai tautosakos tradicija aiškiai susilpnėjo. Savo ruožtu buvo atskleisti nauji pasakų atlikimo procesai. Pastebėta, kad pasakos sutrumpėjo ne vien dėl užmiršimo:

Susidaro įspūdis, kad pasakotojas, apribodamas siužetą nedideliu motyvų skaičiumi, lyg nori suteikti pasakai dinamizmo, išskirti, kas, jo akimis žiūrint, siužete yra esmingiausia⁴⁶.

Konstatuojama, kad trumpinimas – vienas ryškiausių dabartinės pasakos stiliaus bruožų. Palyginus įvairaus amžiaus pasakotojų sekamas pasakas, pabrėžiama, kad suaugusiųjų lūpose estetiniu požiūriu jos visada yra tobulesnės, negu pateiktos vaikų:

Vaikams vyraujantis interesas – siužetinė fabula, suaugusiesiems – meninės detalės, sukuriiančios pasakojimo poetiškumą ir lygią tėkmę, tuo visada užburia ir vilioja pasaka⁴⁷.

Vis dėlto antroji XX a. pusė rusų folkloristikai daug mažiau tedavė atlikėjo ir atlikimo tyrimų srityje negu pirmoji. Ideologizuota kritika, manipuliacijos romantiška

liaudies samprata į nagrinėjimo periferiją nustūmė tautosakos talentus ir jų atlikimo meną. Tai akivaizdu, pavyzdžiui, iš Vladimiro Proppo veikalo „Rusų herojinis epas“ (1955).

Prancūzijoje Ariane de Félice bus bene pirmoji tautosakininkė, kuri tradicinio žodžio meno pasakojimui paskyrė atskirą tyrinėjimą (1957)⁴⁸. Ji pažadino susidomėjimą šia problematika. Pasirodė darbų, skirtų teoriniams sisteminio pasakojimo aprašymo pagrindams kurti, nušviečiančių mnemoninį procesą, ir kt.⁴⁹

Vokiečių folkloristas Gottfriedas Henssenas, dar 1936 m. paskelbęs knygą „Liaudiško pasakojimo menas“, vėlesniais tyrinėjimais, priešindamas tautosakos – aukštuomenės kūrybos, nugrimzduosios į prastuomenę, koncepcijai, įrodinėjo, kad visuose sluoksniuose yra talentų, gvildeno tradicijos ir individualybės sąlytį⁵⁰. Austrų mokslininkas Karlas Haidingas vieną veikalą paskyrė pasakos atlikėjų judesių kalbai (1955)⁵¹, kitą – pasakojimams dirbant kolektyviai (1967)⁵². Apie pasyvų pasakotoją paskelbė straipsnių tyrinėtojas iš Velso Robinas Gwyndafas (1976, 1981)⁵³, o suomė Outi Lehtipuro nagrinėjo netalentingų pasakotojų fenomeną⁵⁴. Tarp suomių mokslininkų buvo ir daugiau besidominčių pasakotojais⁵⁵.

Darbų apie pasakotojus, atlikėjus ar atlikimą pasirodė Airijoje⁵⁶, Šveicarijoje⁵⁷, Čekijoje⁵⁸, Lenkijoje⁵⁹, Ukrainoje⁶⁰, Gruzijoje⁶¹ ir kt. Amerikoje buvo paskelbta studijų ne tik apie savo krašto atlikėjus⁶², bet ir talentus iš Tanzanijos⁶³, Japonijos⁶⁴, Zulu⁶⁵, Benino⁶⁶, Belizo⁶⁷, Bahamų⁶⁸. Knygą apie Aliaskos gyventojų pasakojimų ypatumus išleido Anna Brigitta Rooth⁶⁹ Švedijoje, o apie žydų pasakotoją – Dovydas Noy⁷⁰ Vokietijoje.

Apskritai XX a. įvairiuose kraštuose buvo aprašyta nemaža tautosakos pateikėjų, apžvelgtas jų repertuaras, tirti skirtumai pagal lytį, amžių, sąsajos su atskirais žanrais, kontaktai su bendruomene. Gilintasi į socialinius, kultūrinius ir psichologinius veiksnius, į artistškumą, raiškos priemones ir t. t. Iš šių tyrinėjimų ryškiau išsiskiria performanso krypties darbai. Jos atstovai – Danas Ben-Amosas⁷¹, Robertas A. Georgesas⁷², Richardas Baumanas⁷³ – labai komplikavo atlikėjo, atlikimo, teksto, konteksto visumos sampratą, jų teorinės nuostatos nėra visiškai vienodos.

Pasirodė ir kitokio profilio darbų, atkreipusių dėmesį į pasakojimo teksto atkūrimo procesą. Buvo panaudoti eksperimentiniai tyrimai, kuriems pradžią davė F. C. Bartlettas (1920)⁷⁴, o ypač Walteris Andersonas (1951)⁷⁵. Bandymus pakartojo Kurtas Schieras (1955)⁷⁶. Šie tyrimai buvo atlikti su studentais ir teikė duomenų apie spontanių pakartojimą. Ovidijus Bírlea's⁷⁷ ir L. Dégh⁷⁸ šį eksperimentą dėl jo dirbtinumo įvertino kaip netinkamą pasakos perteikimui ir įsiminimui aiškinti. Vėliau imta lyginti to paties pasakotojo ne vienu laiku užrašytus pasakos variantus, ieškota teksto atkūrimo proceso ypatybių. Viktoras Gacakas⁷⁹ palygino rusų, moldavų, rumunų ir baltarusių kai kuriuos pasakų pavyzdžius. Tyrimai pateikė įdomių išvadų apie teksto atkūrimo ir papildymo tendencijas.

Savitu aspektu atsiskleidė pasakotojai, kurie atsidūrė neįprastose situacijose. Tai leido plačiau suvokti psichologinių ir kultūrinių veiksnių, keičiančių ir pasakojimų paskirtį, reikšmę. Antai čekų tautosakininkas Jaromíras Jechas (1959)⁸⁰ aprašė čekų pasakotoją F. Hornychová, kuri, atsidūrusi Silezijos etninėje saloje, tautinę tapatybę saugojo pasakojimais. Karo metais iš Vakarų Prūsijos pasitraukusių pasakotojų ypa-

tybes, repertuarą naujose situacijose apžvelgė šio krašto žmonių pasakų rinkinio įžangoje Alfredas Cammannas (1961, 1973)⁸¹. Ulrichas Tolksdorfas (1980)⁸² paskelbė monografiją apie iš Rytų Prūsijos kilusią pasakotoją T. Janz. Dauguma pabėgėlių moterų pasakojo apie praeitį ar sekė pasakas vaikams, o našlė Janz išlaikė vyrų pasakų repertuarą. Tiek ši monografija, tiek A. Cammanno pasakų publikacijos su papildomomis žiniomis mums yra įdomios, galinčios atskleisti ir senesnes sąsajas su Lietuvos pasakų tradicijomis.

XX a. antrojoje pusėje renkant iš įvairių Lietuvos vietovių tautosaką, susidurta su nemažu būriu talentingų pasakotojų. Štai keliolika iš jų: 1) Vincas Češkevičius iš Seinų krašto pasekė 112 pasakų, o iš viso pateikė per 500 pasakojamosios tautosakos ir pasakojimų apie papročius, apie 200 dainų, apie 150 pasakymų tautosakos kūrinį; 2) Stasys Bandzevičius nuo Žaslių – 250 pasakų ir sakmių; 3) molėtiškis Adomas Siciūnas – 55 pasakas, 92 sakmes ir padavimus, 15 pasakojimų; 4) Antanas Šleinys nuo Barstyčių – 70 sakmių ir padavimų, 18 pasakų, 15 pasakojimų; 5) Antanas Lapinskas nuo Žarėnų – 350 kūrinų, daugiausia sakmių, padavimų, pasakojimų; 6) Jurgis Meškys nuo Gervėčių – 61 sakmę bei padavimą, 33 pasakas, 28 pasakojimus, 12 anekdotų; 7) Salomėja Krivickienė iš Žeimelio apylinkių – 40 pasakų, 10 sakmių; 8) Ona Gedminienė iš Jurbarko rajono – 43 pasakas, keliolika sakmių; 9) Stefa Savickienė nuo Telšių – 56 pasakas; 10) Veronika Kavaliauskienė nuo Raseinių – 47 pasakas; 11) Jonas Papartis iš Vilkaviškio apylinkės – 57 pasakas; 12) Liudvikas Dubaka iš Ignalinos rajono – 89 pasakojamosios tautosakos kūrinius, tarp jų 40 sakmių; 13) Liudvika Šilabritienė nuo Dieveniškų – apie 90 pasakų.

Užrašyti tekstai atskleidė pasakotojų repertuarą, tai daugiausia tradiciniai kūriniai. Kartu rinkėjai kaupė ir kitą medžiagą, kaip antai duomenis, iš ko pasakotojai išmoko, kada patys pradėjo sekti ir kt. Pavyzdžiui, V. Češkevičius pasakų klausėsi iš tėvo, skerdžiaus ir elgetos Imbalo:

Kai ateidavo elgeta Imbalas – daugiau nieko neklausiau, tik jo. Kai jis pradeda ilgą vieną už kitą gražesnes pasakas – besiklausydamas ir užmiegu kartu su juo ant to paties duonkepio krosnies⁸³.

Nuo 7–8-erių metų pats pradėjo sekti vaikams pasakas. O štai L. Dubaka daug išmokęs tarnaudamas, nemažai sakmių atsimena ir iš tėvo. Tėvas labai mėgdavęs pasakoti:

Ausim ir burna klausaus, ką pasakoja, ir aš jau neažmiršiu. Da mažas po dviejų trijų mėnesių žodis žodin išpasakoju⁸⁴.

Susikaupė žinių apie atlikimo manierą, artistišką. Pavyzdžiui, Norbertas Vėlius, apibūdindamas sakmių pasakotojo L. Dubakos talentą, teigia, kad jis išlaiko idealią ribą tarp natūralumo ir artistiškumo. Natūraliai pradeda pasakoti, pamažu sudomina, paskui pasitelkiama mimika, gestai, intonacija:

Ypač gyvai pasakojimą atspindi L. Dubakos veidas – čia jisai visai bejausmis, čia išsigandęs, akys išplėstos iš siaubo, čia linksmas, išvogtas šimtais spindinčių juoko raukšlelių. Jo ūsai kaip gyvi šokinėja aukštyn žemyn. Rankos pasakojant niekada nesiils ramiai sudėtos ant

kelių, bet kaip dirigento lazdelė žymi visą pasakojimo ritmą: čia jos pakyla, čia nusileidžia, čia išsiskečia, rodydamos didžiulį nustebimą, čia pasiduoda atgal, išreikšdamos siaubą, čia vaizduoja, kaip bėga numirėlio ar velnio persekiojamas žmogus, kaip jie susiima ir t. t., ir t. t.⁸⁵

Kitų pasakotojų raiška kitokia:

S. Krivickienė pasakas sekė kitaip: pasakodavo ramiai, be didelių gestų. Sėdėdavo susikaupusi, šypsodamasi ir pasakojo. Tik akys išduodavo jos susižavėjimą pasakojamais dalykais. Akys ir balsas. Balsu S. Krivickienė išreikšdavo ir liūdesį dėl herojų nesėkmių, ir džiaugsmą dėl jų pergalių. Santūrus S. Krivickienės pasakojimas priminė gero artisto vaidybą: čia nieko nėra išoriško, dirbtino, viskas plaukia giliai iš širdies (iš 1965 m. D. Šilainytės ir N. Vėliaus užr.)⁸⁶.

Tautosakininkai aprašydavo ir aplinką, kurioje pasakojama, ir prisiminimus apie auditorijos reagavimą. Pavyzdžiui, S. Bandzevičius buvo aplinkinių žmonių mėgstamas pasakotojas:

Visur jo žodžio laukia, klauso ir vis prašo: „Bandzevičiaus, papasakok“⁸⁷. Ir kuo ilgiau Bandzevičius išikalba, tuo gražiau jam viskas vyksta: vis labiau dailina, panaujina jau daug kartų pasakotą kūrinį⁸⁸.

Juozas Bružė iš Radviliškio rajono, pasekęs 53 pasakas, 18 anekdotų, 10 pasakojimų, kelerius metus dirbo kaimo skaityklos panaktiniu. Jam budint susiburdavо vaikai, jaunimas, pagyvenę žmonės ir ištisomis naktimis klausydavosi jo pasakojimų. Sekdavo jis ir kitomis progomis:

Antai kartą prie rugių susipešė moterys. Bružė pakvietė visus pailsėti ir papasakojo apie „bobų ir velnių peštynes“. Moterys susigėdo ir liovėsi bartis.

Ryški ir J. Bružės pasakojimo maniera:

Jis pasakodavo gyvai, įsivaizduodamas pasakos veiksmą, neskubėdamas, paryškindamas atskiras epizodų detales, pabrėždamas humoristinius momentus (iš 1960 m. E. Mažulienės užr.)⁸⁹.

Kaupėsi žinios apie sekimo manierą ir kaip pasakotojai parenka klausytojams pasakas. Marija Kuckienė nuo Gervėčių puikiai prisitaikydavusi prie auditorijos:

Mažiems vaikams pasakojanti apie gaidelį, katinėlį, paršiukus, kas jiems pažįstama, suprantama. Didesniems pasakoja apie karalius, stebuklus. Labiausiai mėgsta pasakoti apie našlaites, apie gyvulėlius. Pasakas sekama negestikuliuoja, bet stengiasi pabrėžti balsu, intonacija. Pati pasakojimo maniera labai paprasta (iš S. Bakaitės ir V. Gulbinaitės užr.)⁹⁰.

Greta vyraujančių, tradicijai ištikimų pasakotojų rinkėjai susidurdavo ir su naujesnės galvosenos pasakotojais. Toks yra Dubingių krašto pateikėjas Balys Ilgevičius. N. Vėliaus etiude apie jį rašoma:

...tipiškas mokslo ir technikos amžiaus pasakotojas. Ypač glaudžiai su mūsų protėvių senaisiais tikėjimais susiję kūriniai (etiologinės ir mitologinės sakmės, padavimai) jo lūpose yra naujai interpretuojami, praranda savo paslaptį šydą⁹¹. Visas etiologines sakmes B. Ilgevičius traktuoja komiškai ir seka norėdamas klausytojus prablaškyti, pralinksminti⁹².

Kitokį pasakotoją N. Vėlius aprašė kraštotyrinėje monografijoje „Kernavė“. Feliksą Šalkauską jis pavadino moderniu pasakotoju. Savo pasakojimus jis gausiai papildė skaitytos literatūros medžiaga ir kitaip gautomis žiniomis. F. Šalkausko padavimuose dažnai nebėra fantastikos, siužetai nebe tradiciniai, o laisvos kompozicijos⁹³.

Šalia pasakotojus apibūdinančių straipsnių, paskelbtų regioninėse monografi-jose, „Liaudies kūryboje“, periodikoje, nūdienos skaitytojas su atlikėjais supažindinamas ir per jų pateiktų kūrinių publikacijas. Tautosakininkė Bronė Kazlauskienė parengė vaikams savo motinos Anastazijos Valiulienės pasektų pasakų knygą „Močiūtės pasakos“ (1985). Jos pasakos – klasikinio stiliaus, su daugybe dainuojamųjų intarpų, nuglundintais dialogais. Pasakotoja ištikima tradicijai:

Kiekviena pasaka buvo perpasakota šimtus kartų, per daugelį sykių atskiram vaikui, o vaikaičiams – vėl iš pradžių. Taip kokį penkiasdešimt metų mama jas vis sekdamo – nieko nepraleisdama...⁹⁴

Tuo pat metu tautosakininkas Kostas Aleksynas sudarė stambią pasakų antologiją „Stebuklingas žodis“⁹⁵, kurioje tekstai pateikiami pagal pasakotojus. Knygoje skelbiama 150 pasakų, parinktų iš 40 talentingų pateikėjų. Kiekvieno pasakų pluoštelio pradžioje pateikiamos glaustos žinios kas, kada jas užrašė ir, jei žinoma, truputis duomenų apie pasakotoją: jo gyvenimą, santyki su tautosaka, pasektų kūrinių skaičių ir kt. Čia skelbiama pasakų ir iš senųjų leidinių. Iš K. Brugmanno rinkinio – dviejų pateikėjų tekstai, iš M. Davainio-Silvestraičio – trijų, Jono Basanavičiaus – taip pat trijų. Dauguma tekstų – iš rankraščių, esančių Lietuvių tautosakos rankraštyne. Ši knyga – pirmoji, pateikusi tokią plačią pasakotojų iš visos Lietuvos ir jų pasektų kūrinių pavyzdžių panoramą.

Savitu aspektu pateikta pasakos ir jų pasakotojai, kilę iš tos pačios lietuvių gyvenamos salos, Adelės Seselskytės parengtoje knygoje „Gervėčių pasakos“ (1997)⁹⁶. Pasakotojai ir jų tekstai sugrupuoti pagal kaimus, kuriuose tie pateikėjai gyvena. Dauguma tekstų užrašyta per kelias ekspedicijas, maždaug vienu laiku ir tai suteikia šiai knygai laikotarpio vientisumo. Be to, dauguma kūrinių įrašyti į garsajuostes, ir jų galima daug kartų klausytis. Rinkėjų sukaupta nemaža duomenų apie pasakotojus. Visa tai buvo geras pagrindas įdomiems pasakotojų etiudams ir tekstų paaiškinimams, parašytiems rinkinio sudarytojos. Knyga ir ekspedicijų medžiaga – gyvas puslapis iš Gervėčių pasakotojų gyvenimo ir jų pasakojimo meninės raiškos.

Apie lietuvių pasakotojus XX a. antrojoje pusėje yra rašyta tautosakos rinkinių įvadinuose straipsniuose, pedagoginėje literatūroje ir kitur⁹⁷. Bandyta domėtis ir specialiais klausimais, kaip antai pasakų intonacija⁹⁸. Tačiau, palyginti su dainininkais, pasakotojams dėmesio skirta mažiau. Septintajame dešimtmetyje pasirodė straipsnių apie talentingus dainų atlikėjus, o aštuntajame pradedama rengti atskiras knygas, skirtas garsių dainininkų gyvenimui, repertuarui.

Pirmąją knygą, kurioje skelbiama tik vienos dainininkės Juzės Jurkonienės padainuotos dainos, parengė Juozas Balčikonis, melodijas užrašė Bronius Uginčius. Knyga pavadinta „Druskininkų dainos“ (1972)⁹⁹. Tai buvo dainininkų dainų

garsinimo po visą Lietuvą kukli pradžia, o apie pačią J. Jurkonienę pateikta žinių ne daug. Jos autobiografija buvo paskelbta „Kraštotyroje“ (1975). Iš tos publikacijos plačiau atsiskleidžia dainos vaidmuo dainininkės gyvenime:

Dainavau rudens ir žiemos vakarais verpdama, ausdama ir mažesniųjų brolių lopšius linguodama, dainavau pavasarį ir vasarą, galvijus ganydama. Ir atrodė, kad be dainos gyventi nebegalima¹⁰⁰.

Dainavo ji ir ištekėjusi, penkių vaikų sulaukusi – tada dainavo visi septyni:

Taip ir gyvenau su daina visą amžių. Vienos dainos iš atminties išdyla, išgirstu naujų, jas išmokstu ir vis dainuoju. Ir atrodo, taip reikėjo. Tik štai nuo 1953 m. [tuo metu susitinka su prof. J. Balčikoniu – L. S.] į savo dainas pradėjau žiūrėti kitomis akimis. Nuo to laiko mano dainos priklausė jau nebe man vienai ir mano artimiesiems¹⁰¹.

Į J. Balčikonio pradėtą darbų barą tuoj stojo N. Vėlius. 1973 m. išėjo jo ir Laimos Burkšaitienės parengtas rinkinys „Oi tu kregždele“¹⁰². Jis skirtas Anei Čepukienei, dainininkei taip pat iš Dzūkijos, tik po karo atsidūrusiai netoli Pagėgių. Rinkinį sudaro jos padainuotos dainos, kita tautosaka, individuali kūryba, autobiografijos ištrauka ir stambus studijinis N. Vėliaus straipsnis apie pateikėją, L. Burkšaitienės – apie jos melodijas. Apie šią dainininkę iki šios knygos buvo jau rašyta žurnaluose ir kituose leidiniuose. A. Čepukienės padainuota daugiau kaip 500 dainų (rinkinyje skelbiama 65), prisiminta 360 patarlių ir priežodžių, paporinta įvairių pasakojimų. Apie dainas ji yra rašiusi taip:

Kas myli dainas, tas niekur jų nepamiršta, visur su savim nešas, nes jos nesudaro jokio sunkumo, jos lengvos lyg tas šešėlis, kuris niekur nelieka nuo žmogaus. Jų pilnos mintys prikrautos. Ir pradeda veržtis. Rodos, kas gerklę kutena, kad dainuotai. Tada paima linksmus, kad neišlaikai nedainavęs¹⁰³.

Sunkus, labai sunkus buvo dainininkės gyvenimas. Kaip atsvara nuolatiniam vargam buvo daina. Neperdėdama ji yra rašiusi: „Dainos tai buvo mano turtas, visa linksmybė ir širdies nusiramimas“. Dainos traukė ją ir savo žavesiu. N. Vėlius pabrėžia, kad A. Čepukienė puikiai jaučianti dainų grožį:

Ne kartą ji pasakojo, kaip seniau būdavę gražu per rugiapjūtę. Pjovus pjovus atsitiesia kuri viena moteris ir skambiu balsu užtraukia:

Oi tu-u skregžde-ela-aaa,
Mėlyna-a paukšte-la-a-a!..

Garsas taip ir nuribuoja per vilnijantį rugių lauką ligi pat miško, o ten atsimušęs aidu vėl atskambąs ligi pjovėjų. Antrąjį posmą pačiumpanti kita pjovėja, paskui dar kita... Taip ir pradeda skambėti visas rugių laukas¹⁰⁴.

N. Vėlius, patyrinėjęs kūrinių repertuarą, nurodo, kad dainininkė ryškiai atsiremia į dainų tradiciją, pastebi nežymių pakeitimų ir individualių puošmenų. Retkarčiais pasitaiko ir didesnė kaita:

Kai kurie jos padainuoti variantai saviti, atgaivinti naujų poetinių vaizdų ir idėjų¹⁰⁵.

1983 m. pasirodė knyga „Čiulba ulba sakalas“¹⁰⁶, skirta dainininkui Petru Zalanskui. Dainuojantis vyras yra gana retas atvejis, nes dauguma talentingų dainų atlikėjų pastaraisiais amžiais yra moterys. P. Zalansko dainas ir dainavimą straipsnyje aptaria Danutė Krištopaitė, o jo pasakojamąją tautosaką – N. Vėlius. Beje, pažymėtina, kad šis dainininkas susilaukė ir platesnio tyrinėjimo. Vaikaitė Modesta Liugaitė parašė studiją „Liaudies dainininko pasaulis: Petro Zalansko pasaulėjauta ir aplinka“¹⁰⁷. Taigi šio dainininko įnašas į lietuvių tautosakos procesą tapo dar ryškesnis.

Kitos vėliau pasirodžiusios rinktinės vėl buvo skirtos dainininkėms moterims. 1986 m. Pranė Jokimaitienė, N. Vėlius ir Bronius Ambraziejus parengė knygą „Atbėga elnias devyniaragis“¹⁰⁸. Ji sudaryta iš Rožės Sabaliauskienės pateiktos tautosakos ir etnografinių aprašų. Beje, anksčiau buvo paskelbti jos autobiografiniai pasakojimai „Prie Merkio mano kaimas“ (1972)¹⁰⁹. Iš šios dainininkės yra užrašyta daugiau kaip 600 dainų, apie 200 pasakojamosios tautosakos kūrinų, 500 patarlių ir priežodžių, 200 mįslių. Šie skaičiai jau rodo, kad tai nepaprasta pateikėja.

Knygą „Oi oi oi matula: Obelių krašto dainos“ (1987)¹¹⁰ parengė Živilė Ramoškaitė. Joje skelbiamos Emilijos Kuzavinienės-Zaukaitės padainuoti variantai, kurių šaknys nusidriekia net į ketvirtą aukštaičių dainininkų kartą. Iš E. Kuzavinienės užrašyta 521 daina, o leidinyje skelbiama iš motinos, garsios dainininkės Elenos Zaukienės, išmokti 116 kūrinų, beveik visi – tradiciniai.

Netrukus pasirodė ir kitai Aukštaitijos dainininkei bei pasakotojai skirtas leidinys. 1990 m. Bronė Stundžienė, Zofija Puteikienė, Kazimieras Garšva ir Kazimieras Kalibatas parengė žymios Pasvalio krašto tautosakos atlikėjos rinktinę „Linelius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė“¹¹¹. Iš O. Bluzmienės užrašyta puspenkto šimto dainų, keliasdešimt pasakų, anekdotų, o smulkių kūrinų, pasak B. Stundžienės, arti dviejų tūkstančių.

Dar viena knyga su aukštaitiškais dainomis iš Švenčionių krašto pasirodė 1995 m. Tai – „Švintų rytų rytelį“¹¹², skelbianti Anelės Karmonienės dainas ir kitą tautosaką, etnografinę medžiagą. Parengė Valdas Striužas, talkino būrelis specialistų. Dainininkę sudarytojas apibūdina taip:

A. Karmonienė turi visas Dievo dovanas: gražų skambų balsą, puikią atmintį, klausą. Ir dirbdama, ir dainuodama bažnytiniame chore ar etnografiniame ansamblyje – visur yra pirmoji dainininkė. A. Karmonienė – laisvos dvasios, kūrybiškos prigimties moteris, todėl lengva aprašyti jos dainavimo būdą, dainų variantus, kitas ypatybes. Vienąsyk vienaip padainuoja, kitąsyk kitaip, išverčia iš „gudiško“, prikuria savų žodžių¹¹³.

Jau XXI a. pasirodė ir dvi Jauniaus Vyliaus parengtos Suvalkijos dainininkių rinktinės: „Vai tu rugeli: Adelės Kazlauskienės tautosakos rinktinė“ (2003)¹¹⁴ ir „Iškasiu šulnelį: Anelės Prakapienės pateikta tautosaka“ (2004)¹¹⁵. A. Kazlauskienė savo rinktinę pamatė būdama šimtametė, o A. Prakapienė – aštuoniasdešimt penkerių metų. Tačiau amžius nebuvo kliūtis prisiminti jaunystės ir brandos dainas.

Jau vien šių leidinių pasirodymas liudija, kokio dėmesio nusipelnė Lietuvoje dainų karalienės. Reikia pasakyti, kad skaitytojai gavo progą susipažinti dar su dešimtimis talentingų mūsų krašto dainininkų, kai pasirodė D. Krištopaitės sudarytos trys

knygos „Aš išdainavau visas daineles“ (1985, 1988, 1997)¹¹⁶. Jose paskelbta keliasdešimt apybraižų apie geresnes dainininkes, muzikantus, tautosakos rinkėjų ir kitų asmenų atsiminimai, pačių atlikėjų atsakymai į anketas. Tai labai vertinga medžiaga apie šias talentingas liaudies asmenybes. Daugelyje publikacijų „nušviečiama svarbesni dainininkų gyvenimo momentai, aplinka, butis, jų požiūris į pačią dainą, dainos reikšmę žmogaus gyvenime, ir tuo būdu išryškinama esmingesni jų asmenybės psichologijos ir pasaulėjautos bruožai. <...> Leidinyje sukaupta nemaža materialinės ir dvasinės kultūros faktų, kurie turi svarbią mokslinę vertę – jie yra autentiška medžiaga liaudies estetinių ir etinių požiūrių ir kitokioms studijoms“, – rašoma pirmosios knygos pratarinėje. Šioje knygoje paskelbta 35 publikacijos ir 7 atsakymai, antroje – 47 publikacijos ir 9 atsakymai, trečioje – 37 publikacijos ir 11 atsakymų. O aprašyta keliskart daugiau pateikėjų. Trečioji knyga skirta liaudies dainininkams, kurie atsидūrė toli nuo Tėvynės. Tai lėmė didelius pakitimus jų gyvenime, ir liaudies daina sužibo kitomis spalvomis. Šis tritomis laukia nuodugnių tyrinėjimų ir apibendrinimų. Tai atlikus turėtų išryškėti žymių liaudies dainininkų vaidmuo XX a. lietuvių kultūros gyvenime.

Išvados

Tautosakos atlikėjo ir atlikimo tyrimų įvairiose šalyse apžvalga rodo, kad susidomėjimas šia problematika, kilęs XIX a. antrojoje pusėje, labai sustiprėjo XX a. Tyrimai išsiplėtė, buvo vykdomi įvairiomis kryptimis. Atlikėjai nagrinėti socialiniu-kultūriniu atžvilgiu, išryškinti skirtumai, priklausantys nuo atlikėjo lyties, amžiaus, profesijos ir kitų veiksnių. Gilintasi į funkcionavimą įvairiose socialinėse grupėse, į atlikimo laiką ir erdvę. Tirti atlikėjų repertuarai, kūriniių įsisavinimo ir kaitos procesai, individo įnašo ir tradicijos sąveikos. Buvo pateiktos įvairios atlikėjų tipologijos. Daug dėmesio skirta atlikėjų meninei raiškai, šnekos, judesio, mimikos ir kitų priemonių panaudojimui. Analizuota auditorijos reakcija ir poveikis pateikėjams. Išplėta atlikimo analizė, pradėta performanso teoretikų. Greta ryškių laimėjimų tiriant individualius atlikėjo ypatumus, jo konkrečius atlikimus, kiek mažiau išryškintos žanrų, kūriniių grupių ar net išskirtinių kūriniių būdingos atlikimo tendencijos.

Lietuvoje atlikėjo ir atlikimo meno tyrinėjimas išaugo XX a. antrojoje pusėje. Buvo paskelbta straipsnių, apybraižų, skirtų apibūdinti ryškius talentingus pateikėjus, išleista ne viena knyga, atskleidžianti jų tautosakos repertuarą, pateikianti jų pačių sukurtų tekstų. Tačiau nebuvo atskiras problemas tiriančių ir apibendrinamųjų darbų. Medžiagos, ir publikuotos, ir esančios archyvuose (rankraščiai, garso įrašai, retsykliais ir vaizdajuostės), yra sukaupta nemažai, ji laukia nuodugnios analizės pagal kryptingą metodiką. Tai leistų pateikti svarių sintetinių išvadų ir apie tautosakos atlikėjus, atlikimo tendenciją XX a. Lietuvoje, ir apie atskiras svarbias šio meno atlikimo temas.

Beje, gilintis į šią problematiką padeda ir bendresnio profilio darbai, pasirodę amžiaus pabaigoje. Kaip vieną tokių galima paminėti Paulo Zumthoro monografiją¹¹⁷, skirtą gyvojo žodžio meno esminiams požymiams.

O patis atlikėjo ir atlikimo vaidmuo tautosakos procese tiek tyrimų pradžioje, tiek vėliau ne kartą kėlė karštas diskusijas, vertinant kolektyvo ir individo įnašą į šią kūrybą.

¹ Cit. pagal: *Джозеппе Коккваря*. История фольклористики в Европе. Москва, 1960, p. 382.

² Ten pat.

³ *John Francis Campbell*. Popular Tales of the West Highlands, 1–4. Edinburg, 1860–1862.

⁴ *F. M. Luzel*. Contes populaires de Basse-Bretagne, 1. Paris, 1887.

⁵ *U. Jahn*. Volksmärchen aus Pommern und Rügen. Norden, 1891.

⁶ *W. Larminie*. West Irish Folk Tales and Romances. London, 1893.

⁷ *Edwin Sidney Hartland*. The Science of Fairy Tales. London, 1891.

⁸ *Charlotte Sophia Burne*. The Handbook of Folklore. New Edition, Revised and Enlarged. London, 1914.

⁹ Ten pat, p. 342–343.

¹⁰ *Л. Я. Штернберг*. Материалы для изучения чилияцкого языка и фольклора, т. 1: Образцы народной словесности, ч. I: Эпос. Санкт-Петербург, 1908. Cit. pagal: *В. Я. Пронн*. Русский героический эпос. [Ленинград], 1955, p. 32.

¹¹ *В. Л. Серошевский*. Якуты: Опыт этнографического исследования. Санкт-Петербург, 1896, p. 592.

¹² Ten pat.

¹³ *Žr.: К. В. Чистов*. Причитания. – Русское народное поэтическое творчество, т. II, кн. 2. Москва–Ленинград, 1956, p. 159–160.

¹⁴ *Žr. ten pat*, p. 182.

¹⁵ *Žr.: А. М. Астахова*. Сказка. – Русское народное поэтическое творчество, т. II, кн. 2, p. 235.

¹⁶ Северные сказки. Сборник Н. Е. Ончукова. Санкт-Петербург, 1908, p. 1.

¹⁷ *Б. М. Соколов*. Русский фольклор. Вып. 2-ой, изд. 2-ое. Москва, 1930, p. 32. Cit. pagal: *А. М. Астахова*. Min. veik., p. 233.

¹⁸ *Žr.: А. И. Нукифоров*. Сказка, ее бытование и носители. – *О. И. Каница*. Русские народные сказки. Москва–Ленинград, 1930, p. 7–55.

¹⁹ *И. В. Карнаухова*. Об изучении сказочника как артиста. – Фольклор: Поэтическая система. Москва, 1977, p. 311–323.

²⁰ Pateikta pasakotojo aprašymo schema:

1. Pasakotojo asmenybė: a) anketiniai duomenys pagal Pasakojamosios tautosakos komisijos formą; b) išorė (trumpai); c) balso duomenys (alsavimas, šnekos trūkumai). 2. Medžiaga: a) trumpas turinys; b) intonacinės atkarpos (pasakojimas, tiesioginė kalba, dialogas, pasakos formulės, ritminės atkarpos, rimuota šneka ir t. t.). 3. Atlikimo vieta („sceninės aikštelės“). 4. Kaip atlieka (stovėdamas, sėdėdamas). 5. Atlikėjo kostiumas (veikiantis pasakojimą). 6. Mimika. 7. Pantomimika. 8. Judėjimas erdvėje. 9. Atsitiktiniai judesiai. 10. Techniniai judesiai. 11. Žaidimas su daiktais. 12. Intonacija (balso pakėlimas ir nuleidimas, skirtingi balsai, pauzės ir t. t.). 13. Auditorija: a) duomenys (socialinė padėtis, lytis, amžius); b) jos reakcija į pasakojimą (juokas, tylą, dėmesys, replikos). 14. Pasakotojo remarkos (*žr.: И. В. Карнаухова*. Min. veik., p. 321–322).

²¹ *Mark Asadowsky*. Eine sibirische Märchenerzählerin. – FF Communication, 1926, No. 68.

²² *Žr. ten pat*, p. 25–32.

²³ *Žr.: Ю. М. Соколов*. Русский фольклор. Москва, 1941, p. 310–311.

²⁴ *Žr.: Linda Dégh*. Erzählen, Erzähler. – Enzyklopädie des Märchens, Bd. 4. Berlin–New York, 1999, p. 322.

²⁵ P. Profesorius Schleicher'io laiškas Sekretoriui apie mokslinės kelionės į Lietuvą rezultatus. – Tautosakos darbai, [t.] VI–VII (XIII–XIV). Vilnius, 1997, p. 231.

²⁶ Ten pat.

²⁷ *Žr.: Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos*, t. 1. Vilnius, 1955, p. 24–25.

²⁸ *J. B. [Jonas Basanavičius]*. Apie Ožkabilių dainas. – Ožkabilių dainos. Surinko Jonas Basanavičius, kn. I. Vilnius, 1998, p. 16.

²⁹ *Aukusti Robert Niemi*. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai. – *Aukusti Robert Niemi*. Lituaništieji raštai: Lyginamieji dainų tyrinėjimai. Sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis. Vilnius, 1996, p. 201.

³⁰ Ten pat, p. 203.

- ³¹ Ten pat, p. 205.
- ³² *Jonas Balys*. Vienos žymiausių liaudies dainininkių gyvenimo bruožai. – Jaunoji karta, 1938, Nr. 10, p. 203. Cit. iš: Tautosakos darbai, [t.] X (XVII). Vilnius, 1999, p. 76.
- ³³ Ten pat; plačiau žr.: *J. Aidulis*. Šviesus talentas. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 1: Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1985, p. 183–197.
- ³⁴ *Jonas Balys*. Pasakojamoji tautosaka ir jos tyrinėjimai. – Tautosakos darbai, [t.] II. Kaunas, 1936, p. 257.
- ³⁵ Ten pat, p. 258.
- ³⁶ *Richard Viidalepp*. Von einem großen estnischen Erzähler und seinem Repertoire. – Acta Ethnologica, 1937, No. 3, p. 158–173.
- ³⁷ *R. Viidalepp*. Rahvajutustaja rahva hulgas. – Etnografia Muuseumi aastaraamat, XVI. Tartu, 1959, p. 275–296; *Richard Viidalepp*. A mesélők és a mesemondás körülményei az észteknél. – Ethnographia, 80. Budapest, 1969, p. 447–460.
- ³⁸ Žr.: *P. Viidalepp*. Сказочники и сказывание. – Эстонский фольклор. Таллин, 1980, p. 294–306.
- ³⁹ *L. Paudsen*. Сказители. – Эстонский фольклор, p. 137–165.
- ⁴⁰ Žr.: *J. Banó* (1939, 1941), *L. Dégh* (1942, 1960, 1969, 1979, 1980, 1982), *J. Honti* (1942), *K. Marót* (1947), *I. Dobos* (1962), *G. Ortutay* (1963, 1972, 1974), *A. Kovács* (1967, 1969, 1974, 1980), *S. Ezérd* (1968), *J. Farago* (1971), *V. Voigt* (1974), *O. Nagy* (1978), *A. Sebestyen* (1979–1981). Pateikta iš: *Linda Dégh*. Erzählen, Erzähler. – Enzyklopädie des Märchens, Bd. 4. Berlin–New York, 1999, sk. 339–342.
- ⁴¹ Žr.: *Linda Dégh*. Folkate and Society. Bloomington, 1969, p. 167–181.
- ⁴² *L. Dégh*. Erzählen, Erzähler, sk. 335–337.
- ⁴³ Ten pat, sk. 338.
- ⁴⁴ *Gyula Ortutay*. Folk-Life Story in Hungary. – *Gyula Ortutay*. Hungarian Folklore. Budapest, 1972, p. 15–63.
- ⁴⁵ Žr.: *Д. М. Балашов*. Сказочники и сказочная традиция на Терском берегу. – Сказки Терского берега Белого моря. Ленинград, 1970; *П. Г. Богатырев*. Художественные методы фольклора и творческая индивидуальность носителей и творцов народной поэзии. – *П. Г. Богатырев*. Художественный метод и творческая индивидуальность писателя. Москва, 1964, p. 59–66; *Р. П. Матвеева*. Творчество сибирского сказителя Е. И. Сороковыкова-Магая. Новосибирск, 1976; *Э. Померанцева*. Сказчица А. Н. Королькова. – Русские народные сказки. Москва, 1969, p. 3–22; *Е. И. Шастина*. Сказочники, современность. Иркутск, 1981; *В. И. Чучеров*. Школы сказителей Заонежья. Москва, 1982.
- ⁴⁶ Žr.: *Н. М. Ведерникова*. Русская народная сказка. Москва, 1975, p. 120.
- ⁴⁷ Ten pat, p. 122.
- ⁴⁸ *Ariane de Félice*. Essai sur quelques techniques de l'art verbal traditionnel. Diss. (mašnr.). Paris, 1957; santrauka: Arts et traditions populaires, 6 (1958), p. 41–50.
- ⁴⁹ Žr.: *D. Laurent*. The Mnemonic Process of a Breton Story Teller. – Arv, 37 (1981), p. 111–116; *D. Fabre, J. Lacroix*. Récit, discours, texte. Une conteuse en action. – Via Domitia 22, Annales de l'Université de Toulouse N.S., 14 (1979), p. 47–80.
- ⁵⁰ *Gottfried Henssen*. Überlieferung und Persönlichkeit. Die Erzählungen und Lieder des Egbert Gerrits. Münster, 1951; *Gottfried Henssen*. Erzählformen in volkskundlicher Sicht. – Hessische Blätter für Volkskunde, 48 (1957), p. 76–85.
- ⁵¹ *Karl Haiding*. Von der Gebärdensprache der Märchenerzähler. – FF Communication, 1955, No. 155.
- ⁵² *Karl Haiding*. Das Erzählen bei der Arbeit in die Arbeitsgruppe als Ort des Erzählens. – Arbeit und Volksleben. Hrsg. G. Heilfurth / I. Weber-Kellermann. Göttingen, 1967, p. 292–302.
- ⁵³ *Robin Gwyndaf*. The Prose Narrative Repertoire of a Passive Tradition Bearer in Welsh Rural Community: Genre Analysis and Formation. – Studia Fennica, 20 (1976), p. 283–293; *Robin Gwyndaf*. The Prose Narrative Repertoire of a Passive Tradition Bearer in Welsh Rural Community, part 2. – Fabula, 22 (1981), p. 28–54.
- ⁵⁴ *Outi Lehtipuro*. The Untalented Storytellers: Paper Delivered at the Congres of International Society for Folk Narrative Research. Edinburg, 1979.

- ⁵⁵ *Juha Pentikäinen*. Repertoire Analysis. – *Studia Fennica*, 20 (1976), p. 252–261; *Annikki Kaivola-Bregenhøj*. Variability and Narrative Context. – *La variabilité des littératures orales*. Paris, 1990, p. 47–64.
- ⁵⁶ *Sean Ó Súilleabháin*. Story Telling in Irish Tradition. Cork, 1973.
- ⁵⁷ *Carl Herman Tillhagen*. Taikon erzählt. Zürich, 1949; *L. Uffer*. Rätoromanische Märchen und ihre Erzähler. Ein Beitrag zur rätoromanischen Märchenforschung. Basel, 1963.
- ⁵⁸ *A. Satke*. Hlučinský pohádkář Josef Smolka. Ostrava, 1958.
- ⁵⁹ *Karol Daniel Kadlubiec*. Niektóre aspekty prac monograficznych o gawędziarzach ludowych. – *Pamiętnik słowiański*, XVI. Wrocław–Warszawa. 1966, p. 199–221.
- ⁶⁰ *T. B. Лунтур*. Закарпатский сказочник Андрей Калин. Проблема традиций личного начала в творчестве сказочника. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Ужгород, 1951; *P. V. Lintur*. A Folk Narrator's Method of Characterization: The Transcarpathian Storyteller Andriy Kalyn. – *Studies in East European Folk Narrative*. Ed. L. Dégh, s. 1. 1978, p. 401–447; *Ф. И. Лавров*. Кобзар Остап Вересай. Київ, 1955. Populiarių apybraižų apie pasakotojus paskelbė M. Giriakas ir kt.
- ⁶¹ *Михаил Чиковани*. Сказитель и автор сказитель. – Грузинское народное поэтическое творчество. Тбилиси, 1972, p. 12–15; *Михаил Чиковани*. Носители устной словесности и виды исполнительства в Грузии. – *Тен пат*, p. 15–28; *Ксения Сихарулидзе*. Социальная функция и традиция исполнения героических стихов и песен, их связь с другими поэтическими жанрами. – *Тен пат*, p. 356–365.
- ⁶² *Richard M. Dorson*. Oral Styles of American Folk Narrators. – *Style and Language*. Ed. T. A. Sebeok. Cambridge, Mass., 1960, p. 27–51.
- ⁶³ *Peter Seitel*. See so that We May See. Performances and Interpretations of Traditional Tales from Tanzania. Bloomington, 1980.
- ⁶⁴ *R. J. Adams*. Social Identity of a Japanese Storyteller, 1–2. Diss. Bloomington, 1972.
- ⁶⁵ *B. Du Toit*. Content and Context of Zulu Narratives. Gainesville, Fla., 1976.
- ⁶⁶ *Dan Ben-Amos*. Sweet Words. Storytelling Events in Benin. Philadelphia, 1975.
- ⁶⁷ *E. Beck*. Telling the Tale in Belize. – *Journal of American Folklore*, 93 (1980), p. 417–434.
- ⁶⁸ *D. J. Crowley*. I Could Talk Old Story Good: Creativity in Bahamian Folklore. Berkeley, 1966.
- ⁶⁹ *Anna Brigitta Rooth*. The Importance of Storytelling. A Study Based on Field in Northern Alaska. Uppsala, 1976.
- ⁷⁰ *Dovyd Noy*. Jefet Schwilli erzählt. Berlin, 1963.
- ⁷¹ *Dan Ben-Amos*. Toward a Definition of Folklore in Context. – *Journal of American Folklore*, 84 (1971), p. 439–443; *жр. таip пат: Dan Ben-Amos*. „Konteksto“ kontekstas. – *Tautosakos darbai*, [t.] XVI (XXIII). Vilnius, 2002, p. 234–247.
- ⁷² *Robert A. Georges*. From Folktale Research to the Study of Narrating. – *Studia Fennica*, 20 (1976), p. 159–168; *Robert A. Georges*. Towards Resolution of the Text / Context Controversy. – *Western Folklore*, 39 (1980), p. 34–40.
- ⁷³ *Richard Bauman*. Verbal Art as Performance. Rowley, Mass., 1978.
- ⁷⁴ *F. S. Bartlett*. Some Experiments on the Reproduction of Folk-Stories. – *Folk-Lore*, vol. XXXI. London, 1920, p. 30–47.
- ⁷⁵ *Walter Anderson*. Ein volkskundliches Experiment. – *FF Communication*, 1951, No. 141.
- ⁷⁶ *Kurt Schier*. Praktische Untersuchungen zur mündlichen Weitergabe von Volkserzählung. München, 1955.
- ⁷⁷ *Ovidiu Bîrlea*. Antologie de proză populară âpică, vol. I. București, 1968, p. 20–21.
- ⁷⁸ *Linda Dégh*. Une hypothèse: la transmission à „multiconduits“ dans le folklore. – *Actes du premier congrès internationale d'ethnologie européenne*. Paris, 1973, p. 138.
- ⁷⁹ *В. М. Гацак*. Сказочник и его текст (К развитию экспериментального направления в фольклористике). – *Проблемы фольклора*. Москва, 1975, p. 44–53.
- ⁸⁰ *Jaromír Jech*. Lidová vypravění z Kladska. Prag, 1959.
- ⁸¹ *Alfred Cammann*. Westpreussische Märchen. Berlin, 1961; *Alfred Cammann*. Märchenwelt des Preussenlandes. Schloss Bleckede / Elbe, 1973. Antros knygos įvade apibūdinta socialinė-kultūrinė būklė, pasaulėvaizdis, o priede duota 93 trumpos pateikėjų charakteristikos (p. 525–572).
- ⁸² *U. Tolksdorf*. Eine ostpreussische Volkserzählerin. Marburg, 1980.
- ⁸³ *Jurgis Dovydaitis*. Žymus lietuvių tautosakos pateikėjas Vincas Češkevičius. – *Liaudies kūryba*, [t.] II. Vilnius, 1974, p. 157.

- ⁸⁴ *Norbertas Vėlius*. Pasakotojas Liudvikas Dubaka. – Gaidės ir Rimšės apylinkės. Vilnius, 1969, p. 218.
- ⁸⁵ Ten pat, p. 230–231.
- ⁸⁶ *Leonardas Sauka*. Tikra ir netikra liaudies kūryba. Vilnius, 1983, p. 117.
- ⁸⁷ *Jurgis Dovyditis*. Žymus pasakų sekėjas. – Kraštotyra. Vilnius, 1971, p. 266.
- ⁸⁸ Ten pat, p. 265.
- ⁸⁹ *L. Sauka*. Min. veik., p. 115.
- ⁹⁰ Ten pat, p. 112.
- ⁹¹ *Norbertas Vėlius*. Etiudas apie Šaukšteliškių pasakorių Balį Ilgevičių. – Dubingiai. Vilnius, 1971, p. 295.
- ⁹² Ten pat, p. 290.
- ⁹³ Žr.: *Norbertas Vėlius*. Modernus pasakotojas. – Kernavė. Vilnius, 1972, p. 361–371.
- ⁹⁴ *Bronė Kazlauskienė*. [Pratarmė]. – Močiutės pasakos: Lietuvių liaudies pasakos. Pasekė Anasztazija Valiulienė. Motinos pasakas užrašė ir spaudai parengė Bronė Kazlauskienė. Vilnius, 1985, p. 6.
- ⁹⁵ Stebuklingas žodis: Lietuvių liaudies pasakos. Parengė Kostas Aleksynas; melodijas parengė Zofija Puteikienė. Vilnius, 1985.
- ⁹⁶ P vz., Litauische Volksmärchen. Hrsg. von Bronislava Kerbelyte. Berlin, 1978.
- ⁹⁷ Gervėčių pasakos. Parengė Adelė Seselskytė. Vilnius, 1997.
- ⁹⁸ *Л. Саука*. Интонация в сказке. – Фольклор: Поэтическая система. Москва, 1977, p. 223–230; *Leonardas Sauka*. Die Perspektiven der stilistischen Forschung der Märchen-Intonation. – Artes Populares, 4–5 (1978–1979); A Folklore Tanszék Évkönyve. Budapest, 1979, p. 228–229; *Leonardas Sauka*. Pasakų intonacijos. – Gervėčiai. Vilnius, 1989, p. 329–342.
- ⁹⁹ Druskininkų dainos. Užrašė Juozas Balčikonis; [padainavo Juzė Jurkonienė; melodijas užrašė Bronius Uginčius]. Vilnius, 1972.
- ¹⁰⁰ *Elena Grinaveckienė*. Liaudies dainininkės netekus. – Kraštotyra. Vilnius, 1975, p. 300–301.
- ¹⁰¹ Ten pat, p. 301.
- ¹⁰² Oi tu kregždele: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė. Parengė Norbertas Vėlius; dainų melodijas spaudai parengė Laima Burkšaitienė. Vilnius, 1973.
- ¹⁰³ *Anelė Čepukienė*. Oi dainos dainelės. – Liaudies kūryba, t. 1. Vilnius, 1969, p. 192.
- ¹⁰⁴ *Norbertas Vėlius*. Dainininkė Anelė Čepukienė. – Oi tu kregždele: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė, p. 275.
- ¹⁰⁵ Ten pat, p. 301.
- ¹⁰⁶ Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Norbertas Vėlius; melodijas spaudai parengė Danutė Kuzininė. Vilnius, 1983.
- ¹⁰⁷ *Modesta Liugaitė*. Liaudies dainininko pasaulis: Petro Zalansko pasaulėjauta ir aplinka. – Tautosakos darbai, [t.] X (XVII). Vilnius, 1998, p. 83–158.
- ¹⁰⁸ Atbėga elnis devyniaragis: Rožės Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė. Sudarė ir parengė Pranė Jokimaitienė, Norbertas Vėlius; [melodijas spaudai parengė Bronius Ambraziejus]. Vilnius, 1986.
- ¹⁰⁹ *Rožė Sabaliauskienė*. Prie Merkio mano kaimas: Atsiminimai. Vilnius, 1972.
- ¹¹⁰ Oi oi oi matula: Obelių krašto dainos. Parengė Živilė Ramoškaitė. Vilnius, 1987.
- ¹¹¹ Linelius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Sudarė ir parengė Bronė Stundžienė, Zofija Puteikienė, Kazimieras Garšva, Kazimieras Kalibatas. Vilnius, 1990.
- ¹¹² Švintų rytų rytelį: [Iš Anelės Karmonienės] tautosaką užrašė ir dainyną parengė Valdas Striužas ir kt. Vilnius, 1995.
- ¹¹³ *Valdas Striužas*. Pratarmė. – Švintų rytų rytelį, p. 5.
- ¹¹⁴ Vai tu rugeli: Adelės Kazlauskienės tautosakos rinktinė. Sudarė Jaunius Vylius. Vilnius, 2003.
- ¹¹⁵ Iškasiu šulnelį: Anelės Prakapienės pateikta tautosaka. Sudarė Jaunius Vylius. Marijampolė, 2004.
- ¹¹⁶ Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 1: Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1985; [kn.] 2: Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1988; [kn.] 3: Pasakojimai apie liaudies dainininkus. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1997.
- ¹¹⁷ *Paul Zumthor*. Introduction à la poésie orale. Paris, 1983.

STUDIES OF THE FOLKLORE PERFORMANCE AND PERFORMERS IN LITHUANIA AND ABROAD

LEONARDAS SAUKA

Summary

Studies of the folklore performance processes and its performers, strongly influenced by various interpretations of the individual role in this creative process, started as early as the second half of the 19th century, gaining further strength in the course of the 20th century. Numerous works published in various countries, including Russia, Hungary, Finland, USA and others, present ample evidence of the development of these studies. The researchers study prominent informants, attempting to create their typologies, to reveal functioning of the performers in the contexts of different social groups, surveying time and space of their performances, the peculiarities of the individual repertoires, as well as interactions of the individual contributions with tradition. Features and means of the artistic expression, reaction of the audiences, etc. also tend to be evaluated. Representatives of the performance studies developed an especially broad and complex analysis of these phenomena.

In Lithuania, studies of the performance and the performers gained special strength in the second half of the 20th century. Numerous articles, essays and monographs, dedicated to the outstanding folk talents, were published. However, investigation into the special problems related to this sphere and general works dealing with the Lithuanian folklore performers of the 20th century, their situation and the folklore performance tendencies in this period still remain to be written.

Gauta 2005-02-25